

سخنرانی دکتر علیرضا جمشیدی

معاون حقوقی و توسعه قضایی و سخنگوی قوه قضائیه

به نام خدا

ضمن عرض سلام خدمت حضار محترم و تشکر از برگزارکنندگان این همایش مطالب خود را در دو بخش ارائه می‌کنم. توسعه قضایی به عنوان یک راهبرد در سال‌های گذشته نظام قضائی کشورمان، همراه با تحولاتی بوده است، که در مقدمه به آن اشاره می‌کنم و پس از آن مطالبی را در خصوص کاهش مجازات حبس به استحضار می‌رسانم. توسعه در همه کشورها عمدتاً متمرکز بر بحث‌های اقتصادی و اجتماعی بوده است و به بحث توسعه قضایی در دنیا کمتر توجه شده است. وقتی از توسعه قضایی سخن می‌گوئیم، مقصود اقدامات زیربنایی، اساسی و هدفمند، برای رسیدن به کیفیت و کارائی و عدالت و اعتمادسازی مردم نسبت به نظام قضایی.

این تعریف، تعریفی بود که از میان تعاریف مختلف توسعه قضایی بیشتر مورد پسند قرار گرفت و مقبول واقع شد.

بر اساس این تعریف توسعه قضائی از جنس اقدامات سطحی نیست، بلکه یک اقدام زیربنایی است؛ زیرا مبتنی بر هدف مشخص است و هدف آن، ایجاد تحول است. هدف توسعه قضایی دستیابی به عدالت برای بالا بردن کیفیت و کارائی نظام قضایی است. در نهایت هم این فعالیت‌ها باعث بالا رفتن اعتماد مردم به نظام قضایی می‌شود. برای دستیابی به توسعه قضایی و هر یک از مؤلفه‌های آن ضروری بود تا برنامه‌ریزی مدونی صورت گیرد. توجه به دو مقوله اساسی می‌توانست تا حدود زیادی اهداف ما را در توسعه قضایی برآورده سازد. یکی نگاه سیستمی و اصلاحات مدیریتی در نظام قضایی و دیگری اصلاح در حیطه قوانین و مقررات. البته به عقیده من، مبحث اول یعنی نگاه سیستمی و مدیریتی اهمیت بیشتری دارد. به گونه‌ای که حدود ۶۰ تا ۷۰ درصد مشکلات ما به این موضوع باز می‌گردد.

در همین راستا قوه قضائیه استفاده از نخبگان به ویژه نخبگان جوان را در دستور کار خود قرار داد. تا قبل از سال ۷۸ و ۷۹ کمتر همایشی بود که دانشجویان را بپذیرند و به آنان توجه کنند؛ بیشتر همایش‌های حقوقی و قضایی به گونه‌ای بود که یا کاملاً جنبه علمی داشت و یا کاملاً جنبه اجرایی و ترکیب این دو کمتر دیده می‌شد. در سال ۱۳۷۹ قوه قضائیه همایشی را با عنوان سیاست جنایی در کشور برگزار نمود و از اساتید بزرگ در زمینه حقوق جزا دعوت شد و کمتر استادی در حیطه حقوق جزا بود که در این همایش شرکت نکند. این همایش، سرآغازی بود برای پیوند قوه قضائیه با دانشگاه‌های کشور که به خوبی انجام شد.

پس از آن بحث تضارب علم حقوق با سایر علوم بود که مورد توجه قرار گرفت. در اولین گام ما از دانشجویان و اساتید رشته‌های مدیریت، فناوری اطلاعات، سیستم و حقوق جمعی را تشکیل دادیم و تلاش کریم تا فرآیندهای حقوقی را به صورت سیستمی ساماندهی کنیم. سیستم نرم‌افزاری طراحی شد، البته هنوز به بهره‌برداری نرسیده ولی به زودی در مراکز استان‌ها نصب می‌گردد، که بر اساس آن مردم بتوانند آخرین اطلاعات قضایی را از سایت بگیرند. همچنین به کمک این سیستم ما می‌توانیم از تهران بر فعالیت قضات در سراسر کشور نظارت کنیم. البته در اولین گام این سیستم در مراکز استان‌ها نصب می‌گردد.

با توجه به تحولات اخیر در علوم مختلف، دیگر حقوق خصوصی و جزای سنتی به تنهایی کفایت نمی‌کند. امروز باید گرایش‌های میان‌رشته‌ای را تقویت کنیم و روی آن‌ها متمرکز شویم. به عنوان

مقدمه‌ای در خصوص توسعه قضایی همین قدر کفایت می‌کند و به بحث همایش یعنی کاهش مجازات حبس می‌رسیم.

در خصوص کاهش مجازات حبس باید به این نکته توجه کنیم که نایستی به صورت تک بعدی به موضوع نگاه کنیم. نمی‌توانیم فقط بگوییم زندان بد است. تازه این اول مسأله است. اگر می‌گوئیم زندان نباید باشد تا چه اندازه؟ با چه مقیاسی باید در نظر گرفت و سنجید؟ پاسخ به این سوال بایستی کاملاً مشخص شود، ولی من در اینجا به این موضوع نمی‌پردازم. من قصد دارم در اینجا مکانیزم‌هایی را بررسی کنم که به کمک آن‌ها بتوان افراد را کمتر به زندان فرستاد.

موافقان و مخالفان حذف زندان دلایل مختلفی را می‌آورند. مخالفان حذف زندان عقیده دارند، حذف زندان در کشورهایی که اعدام رواج دارد می‌تواند موجب گسترش مجازات اعدام شود. زندان اثر اربابی و ناتوان‌سازی دارد و به هر حال برای حذف برخی مجرمین خطرناک مؤثر است.

موافقان حذف زندان هم دلایل خود را مطرح می‌کنند. در سال‌های ۱۹۸۷ تا ۱۹۹۰ تحقیقی در اسپانیا صورت گرفت که بر اساس آن ۴۵ درصد از افرادی که وارد زندان شده بودند مجدداً به زندان بازگشته بودند. در آمریکا آمار بازگشت به زندان حدود ۶۰ درصد است. در کشور ما آمار دقیقی وجود ندارد ولی مسلماً آمار کمی نیست.

آثار سوء زندان از ابعاد مختلف قابل توجه است. زندان آثار مخربی بر روح و روان زندانیان دارد. مشکلات بسیاری است که با زندانی شدن فرد به خانواده او بازمی‌گردد. به خاطر دارم در سال‌های قبل که من مسئولیت اجرای احکام را به عهده داشتم، در خیابان زنی را دیدم که با صورت کاملاً پوشیده در حال گدایی بود. او به من گفت من را می‌شناسی؟ من فلانی هستم که شوهرم به خاطر سه میلیون تومان جزای نقدی در زندان است.

بار اقتصادی زندان به صورت مستقیم و غیرمستقیم رقم قابل توجهی است. یعنی اگر نیروی انسانی که از جامعه گرفته می‌شود و بیکار می‌شود از یک طرف، هزینه‌هایی که برای ساخت زندان و نگهداری، اداره، بهداشت، تغذیه و ... زندان را حساب کنیم رقم بسیار قابل توجهی می‌شود.

مسأله تراکم زندانیان و پائین بودن سطح بهداشت در زندان‌ها مسأله بسیار مهمی

است. بیماری ایدز در کشور ما قریب به ۱۵ سال پیش از یکی از زندان‌ها شروع شد که ما متوجه شدیم حدود ۸۰ تا ۹۰ نفر در این زندان به ایدز مبتلا هستند. این در شرایطی است که زندان‌های ایران در سطح دنیا از وضع مطلوبی برخوردار هستند و تا کنون جوایزی را نیز دریافت داشته است.

به عقیده من مهم‌ترین راهکار برای کاهش زندان راهکار پیشگیرانه است. یعنی در مرحله اول بایستی از ارتکاب جرم پیشگیری نمود. خود زندان می‌تواند در پیشگیری از جرم مؤثر باشد. یعنی در زندان به گونه‌ای عمل شود که کسی که وارد زندان می‌شود، وقتی مجدداً به جامعه برمی‌گردد دیگر مرتکب جرم نشود. اگر به زندان با دید پیشگیرانه نگاه شود، خود زندان هم می‌تواند در کاهش زندان در آینده مؤثر باشد.

در زمینه‌ی کاهش مجازات حبس از بعد سیاست جنایی هم اقدامات خوبی در قوه قضائیه انجام شده است که به صورت

وقتی از توسعه قضایی سخن می‌گوئیم، مقصود اقدامات زیربنایی، اساسی و هدفمند، برای رسیدن به کیفیت و کارآئی و عدالت و اعتمادسازی مردم نسبت به نظام قضایی است.

لوايح متعددی با همین دید تنظیم شده است که مهم‌ترین آن‌ها لایحه جایگزین‌های حبس است. این لایحه در شور اول در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده و در دستور کار مجلس قرار دارد. محور مجازات‌های جایگزین حبس برای مجرمینی است که خطرناک نیستند و تا کمتر از دو سال حبس برای آنان در قانون در نظر گرفته شده است. مکانیزم‌هایی مثل خدمات عمومی، محرومیت از حقوق اجتماعی، نظارت و مراقبت و جزای نقدی روزانه که مکانیزم‌هایی شناخته شده در دنیا هستند در این لایحه مورد استفاده قرار گرفته‌اند. البته این سوال اساسی وجود دارد که این روش‌ها تا چه اندازه می‌تواند در کشور ما اثر بخش باشد؛ به هر حال باید تا اجرای این‌ها صبر کرد. بایستی این روش‌ها تجربه شود و معایب آن‌ها در عمل آشکار شود.

یکی دیگر از نکاتی که در این لایحه پیش‌بینی شده است جزای نقدی روزانه

است. در حال حاضر فردی که می‌دانیم پول ندارد را به جزای نقدی محکوم می‌کنیم و چون ندارد روانه زندان می‌شود. ولی در روش جزای نقدی روزانه یک بخش از درآمد فرد را به عنوان جزای نقدی می‌گیریم تا همین جزای نقدی برای محکوم، دوباره به حبس تبدیل نشود.

در حال حاضر ۱۵/۶ درصد از عناوین مجرمانه دارای مجازات حبس کمتر از ۶ ماه است و نزدیک به ۳۰ درصد حبس بین ۶ ماه و کمتر از دو سال است. یعنی در مجموع در حدود ۴۵/۶ درصد از عناوین مجرمانه کمتر از دو سال حبس دارند. به عبارت دیگر ۴۵/۶ درصد از عناوین مجرمانه خطرناک نیستند. لایحه مجازات‌های جایگزین هم برای همین دسته از مجرمین پیش‌بینی شده است.

لایحه دیگری که تدوین شد، لایحه اصلاح قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی بود. به ویژه در زمینه دیه این قانون موجب زندانی شدن افراد زیادی شده است.

یکی از گروه‌های مهم زندانیان در زندان‌های ما مجرمین جرایم مواد مخدر می‌باشند. راهکار مبارزه با جرایمی مثل اعتیاد یا نگهداری مواد مخدر به میزان کم و به اندازه مصرف شخصی، زندان نیست. با تمام مکانیزم‌های کنترلی که در زندان وجود دارد، ما نتوانسته‌ایم جلوی ورود مواد مخدر به زندان را بگیریم. زندانیان از طرق مختلف مثل بلعیدن مواد، مواد مخدر را وارد زندان می‌کنند. آنچه امروزه در دنیا به عنوان راه حل مبارزه و درمان اعتیاد به آن رسیده‌اند، سیاست کاهش آسیب یا درمان مرحله‌ای است. به این معنی که فردی را مثلاً معتاد به هروئین است یک مرحله به عقب برگردانیم یعنی مصرفش به تریاک تبدیل شود و تریاک به قرص متادون و ... خوشبختانه لایحه اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر نیز تهیه شده و به زودی ارائه می‌شود. در خصوص مبارزه با قاچاق مواد مخدر هم باید توجه داشت که هرچه برخوردهای ما جدی‌تر شود، قیمت مواد بالاتر می‌رود و برای قاچاقچی ارزش اقتصادی بیشتری دارد. لذا سیاست‌های ما در برخورد با قاچاق هم فایده زیادی نداشته است. هر چه ما بتوانیم تقاضا را کاهش دهیم موفق‌تر بوده‌ایم. در برخی کشورها مواد مخدر را در اختیار معتاد می‌گذارند و کم‌کم دوزش را کم می‌کنند. این روش در برخی کشورهای اروپایی در

درخت جنگلی را قطع کرده برای آن شش ماه حبس تعیین کرده‌ایم. حال اگر این فرد محکوم شود صد درخت بکارد، نه از حبس استفاده کرده‌ایم و هم مجازاتی که تعیین کرده‌ایم فایده عملی بیشتری دارد.

موارد مختلفی در تخلفات پزشکی و دارویی داریم که مجازات آن حبس است. حال اگر مجازات آن شش ماه تعطیلی داروخانه یا مطب باشد، به مراتب بازدارندگی و فایده آن بیشتر است، رسیدگی به آن را هم می‌توان به وزارت بهداشت سپرد. با این کار سرعت رسیدگی افزایش می‌یابد و از حجم پرونده‌های دادگاه‌ها هم کم می‌شود و از حبس هم استفاده نکرده‌ایم.

بحث بعد در مورد لایحه قانون آئین دادرسی کیفری است. این لایحه محصول کار حدود ۵ تا ۶ سال بررسی گروه‌های پژوهشی مختلفی بود. این لایحه واقعاً یک تحول زیربنایی در آئین دادرسی کیفری ایجاد کرده است. حدود سیصد ماده به آئین دادرسی گذشته اضافه شد. بحث ترک تعقیب، صلح

برخورد کنند. در لایحه اصلاح قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث حدود سی مورد از مواردی که می‌توانست مشکل را حل کند و از زندانی شدن افراد جلوگیری کند اصلاح شد.

نکته دیگر، تدوین لایحه پیش‌فروش ساختمان بود که لایحه بسیار خوبی است. فقدان قوانین و مقررات در این زمینه موجب بروز کلاهبرداری‌های بسیاری شده بود. نتیجه این امر مغیوب شدن عده‌ای از افراد و زندانی شدن عده‌ای دیگر بود. در لایحه بسیار دقیقی که در این زمینه تدوین شد و مورد استقبال دولت هم قرار گرفت، جلوی این امور گرفته شده است.

مسئله دیگری در راستای کاهش مجازات در دستور کار قوه قضائیه قرار گرفت بحث قضازدایی و جرم‌زدایی است. می‌توان گفت ما صدها عنوان مجرمانه در قوانین مختلف با مجازات حبس داریم که اساساً ضرورت ندارد مجازات آن حبس باشد. مثلاً فردی یک

درمان اعتیاد جواب داده است. البته در کشور ما هم تحت عنوان سیاست کاهش آسیب در مجمع تشخیص مصلحت نظام به تصویب رسید که به زودی در لوایح قضایی شاهد آن خواهیم بود.

یکی دیگر از قوانینی که بایستی مورد توجه قرار می‌گرفت قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث بود. بخش زیادی از زندانی‌های ما به خاطر دیه در زندان هستند. حدود ۲۰ درصد از کسانی که اتومبیل سوار می‌شوند، آن را بیمه نمی‌کنند. طبیعی است فردی که ۱۰۰ هزار تومان ۲۰۰ هزار تومان پول ندارد که اتومبیل خود را بیمه کند، در صورت بروز تصادف هم نمی‌تواند ۳۰ یا ۴۰ میلیون تومان دیه را پرداخت نماید و در نتیجه راهی زندان می‌شود. لذا برای جلوگیری از این حبس‌ها قرار بر این شد که بحث بیمه اجباری جلدی و محکم گرفته شود. برچسب‌هایی طراحی خواهد شد که بر شیشه اتومبیل نصب گردد تا مأمورین پلیس راحت‌تر بتوانند با کسانی که بیمه ندارند

با توجه به تحولات اخیر در علوم مختلف، دیگر حقوق خصوصی و جزای سنتی به تنهایی کفایت نمی‌کند. امروز باید گرایش‌های میان‌رشته‌ای را تقویت کنیم و روی آن‌ها متمرکز شویم.

در سال‌های ۱۹۸۷ تا ۱۹۹۰

تحقیقی در اسپانیا صورت گرفت که بر اساس آن ۴۵ درصد از افرادی که به وارد زندان شده بودند مجدداً به زندان بازگشته بودند. در آمریکا آمار بازگشت به زندان حدود ۶۰ درصد است. در کشور ما آمار دقیقی وجود ندارد ولی مسلماً آمار کمی نیست.

و سازش و میانجیگری هم در دادسرا و هم در دادگاه مورد توجه قرار گرفت. قرارهای تأمین از پنج مورد به ده مورد افزایش یافت که دست قاضی باز باشد و راحت تر بتواند با توجه به وضعیت متهم قرار مناسب را صادر نماید. قرارهای نظارت وارد آئین دادرسی کیفری شد که متهم تحت نظر باشد در عین حال در زندان هم نباشد. در صدور قرار بازداشت موقت محدودیت‌های بیشتری تعیین شد و قرارهای بازداشت موقت اجباری حذف شد.

توجه به این نکته جالب است که در قانون آئین دادرسی کیفری فرانسه در سال ۲۰۰۷ دو اصلاح داشت. در یک پرونده متهمی که دو سال و نیم در بازداشت موقت به سر می‌برد، مشخص شد که بی‌گناه است. همین امر موجب شد تا قانون خود را اصلاح کنند که یک نفر بازپرس صرفاً نمی‌تواند یک نفر را در بازداشت نگه دارد.

در کشور ما در بیشتر موارد که قضات از بازداشت موقت استفاده نمی‌کنند قرار وثیقه یا کفالت صادر می‌کنند که به قول برخی قضات حرفه ای به آن «بازداشت فرنگی» می‌گویند! زیرا در بسیاری از موارد این قرارها هم ولو برای مدت کوتاه، منجر به بازداشت متهم می‌گردد. متهم را آخر وقت اداری روز پنجشنبه دادسرا می‌آورند و برای او قرار وثیقه صادر می‌کنند. او هم در روز تعطیل نمی‌تواند تأمین قرار کند و راهی زندان می‌شود. یک روز یا دو روز یا چند روز. آمار بسیار تکان‌دهنده‌ای از کسانی وجود دارد که کمتر از یازده روز در زندان بوده‌اند. در قانون آئین دادرسی کیفری جدید با پیش‌بینی قرارهای جدید تا حدودی این مشکل برطرف شده است.

در پایان از همه عزیزان و اساتید و دانشجویان محترم تشکر می‌کنم و از برگزارکنندگان همایش تقاضا می‌کنم که نتایج همایش را برای ما نیز ارسال دارند تا در تصویب لوایح جدید مورد استفاده قرار گیرد. والسلام علیکم و رحمه الله و برکاته.

در خصوص مبارزه با قاچاق مواد مخدر هم باید توجه داشت که هرچه برخوردهای ما جدی‌تر شود، قیمت مواد بالاتر می‌رود و برای قاچاقچی ارزش اقتصادی بیشتری دارد. لذا سیاست‌های ما در برخورد با قاچاق هم فایده زیادی نداشته است.

اگر به زندان با دید پیشگیرانه نگاه شود، خود زندان هم می‌تواند در کاهش زندان در آینده مؤثر باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی